

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Goed boeren in de schaduw van de metropool

Flohr, M.

Citation

Flohr, M. (2020). Goed boeren in de schaduw van de metropool. *Satricum Nieuwsbrief*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/85162>

Version: Accepted Manuscript

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/85162>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Goed boeren in de schaduw van de metropool

Miko Flohr

De Romeinse wereld was, in sociaal, economisch en cultureel opzicht, diepgeworteld in het platteland. Goed boeren was een cultureel ideaal, en grondbezit was de snelste weg naar rijkdom, aanzien en macht. Dit was zo toen Rome een stadstaat was op de grens van Latium en Etrurië, en het was nog steeds zo toen de Romeinen regeerden over het hele Mediterrane gebied en delen van Europa. Landbouw was ook sociaal gezien alomtegenwoordig: hoewel de Romeinse wereld – en Romeins Italië voorop – verstedelijkte op een manier die niet eerder vertoond was, woonde de overgrote meerderheid van de mensen nog steeds op het platteland. Zelfs in regio's als Latium en Campanië – waar het stedelijke netwerk veel dichter was dan elders – kunnen we, in de keizertijd, hoogstens met een urbanisatiegraad van 25% rekenen – en zelfs van deze kleine groep stedelingen werkte waarschijnlijk een deel in de land- of tuinbouw. Landbouw was, in principe, een onzeker bestaan, en ook in goede jaren niet noodzakelijkerwijs een vetpot. Misoogsten – soms meerdere jaren achter elkaar – waren beslist geen uitzondering. In de Romeinse wereld leefden velen op het platteland op, of net boven, het bestaansminimum.

Toch is het paradoxaal genoeg juist het relatieve *succes* van landbouw geweest waarop de Romeinse welvaart gebouwd werd: dat de Romeinse wereld een ongekende urbanisatie kon doormaken, en een luxe consumptiecultuur kon ontwikkelen die zijn weerga niet kende, kon bij de gratie van een productieve, en betrouwbare agrarische sector: naarmate er beter geboerd werd, konden meer mensen zich onttrekken aan de landbouw, en was er meer ruimte voor steden om te groeien. Verstedelijking is, per definitie, het gevolg van de productie van overschotten in de landbouw. Hoe groter de steden, hoe beter de landbouw functioneert. Dat er in de Romeinse wereld, naast een schier eindeloze verzameling kleine en middelgrote steden, een metropool kon ontstaan met niet minder dan een miljoen inwoners – Rome – is dan ook een indicatie dat de landbouw in meerdere delen van het Mediterrane gebied op structurele basis overschotten produceerde, en dat die overschotten op structurele basis toegankelijk waren voor de inwoners van Rome en andere steden.

Tegelijkertijd leidde de opkomst van Rome ook tot verregaande verandering in de landbouw in, met name, centraal Italië, zeker vanaf het moment dat Rome het centrum werd van een Midderraan rijk, en Romeinse Italië overspoeld werd door veroverd of als belasting geïnd kapitaal: Rome werd rijk, en Italië profiteerde mee. Hoewel de gewonnen rijkdom grotendeels geconsumeerd werd in de steden van Italië, leidde het op het platteland tot het ontstaan van steeds grotere landgoederen, en tot de opkomst van een nieuw type boerderij, die opereerden op een veel grotere schaal dan traditioneel de norm was geweest, en behalve een productiefunctie ook steeds vaker een rol als luxueuze residentie hadden. Het was voor velen niet alleen goed boeren, op het platteland van Romeins Italië, maar ook goed leven – zeker vanaf de eerste eeuw v.Chr., en zeker tot in de tweede eeuw na Chr.

De archeologische resten van Romeinse villa's uit deze periode – de late Republiek en de vroege keizertijd – geven een duidelijk beeld van de manier waarop deze ontwikkeling het platteland veranderde. Een extreem voorbeeld is de bekende villa van Settefinestre in het achterland van de stad Cosa in Etrurië. Dit enorme complex werd gebouwd in de late eerste eeuw v.Chr., en aanzienlijk uitgebreid in de tweede eeuw na Chr. De oorspronkelijke kern bestond uit een grote voorhof omgeven door dienstvertrekken die toegang gaf tot zowel het luxe woonhuis als tot het deel van de villa waar de wijn- en olijfoogst werd verwerkt. In de tweede eeuw na Christus werd in de tuin een groot badcomplex gebouwd, en werd de productiecapaciteit aanzienlijk vergroot – productie en luxe gingen

in deze villa's hand-in-hand. Vanaf de late tweede eeuw na Chr. treedt verval in, en in de derde eeuw wordt de villa verlaten. Maar dit neemt niet weg dat vanuit de villa gedurende twee eeuwen een groot landbouwgebied gecontroleerd werd. Zoals ook bij de villa in Satricum het geval was, lag het complex strategisch op een lage heuvel, vanwaar het omliggende akkerland kon worden overzien. We weten weinig over de familie die eigenaar was van de villa van Settefinestre, maar men neemt aan dat zij gezocht moeten worden in senatoriële kring, en dat grootschalige slavenhouderij één van de economische pijlers was waarop villa's als die in Settefinestre rustten.

De meeste bekende villa's van Romeins Italië waren wat kleiner dan het enorme complex in Settefinestre of de luxe villa's rondom de baai van Napels, maar tegelijkertijd ontstegen ze vaak zowel in schaal als in luxe de simpele boerderijen die, bijvoorbeeld, hoorden bij stukken land die aan veteranen (of kolonisten) werden uitgedeeld. Met name in de keizertijd lijken de villa's groter te worden. Een goed opgegraven villa op een wat kleinere schaal is bijvoorbeeld de villa in San Rocco bij Francolise, die grofweg uit dezelfde periode dateert als de villa van Settefinestre. Deze villa heeft een kleiner, veel eenvoudiger woonhuis dat georganiseerd is rondom een klein *peristylum*. Dat was vanaf de toegangsweg toegankelijk via een korte gang en omgeven door kleine *cubicula*. Net als in een Pompeiaans *atrium*-huis lag tegenover de ingang een open, vierkant vertrek, een *tablinum*. Een luxe, van vloermozaïeken voorzien eetvertrek, en een klein privé-bad zorgden voor het nodige wooncomfort. Aan de andere kant van de toegangsweg bevond zich het productieve gedeelte van de villa, met meerdere wijn- en olijfpersen.

Hoe komt centraal Italië aan zoveel luxe villa's? Deels heeft dit simpelweg te maken met archeologische factoren: grotere villa's hebben meer kans om op enigerlei wijze teruggevonden te worden, en – om wetenschapspolitieke redenen – meer kans om vervolgens geheel of gedeeltelijk te worden opgegraven. Deels echter, spelen ook de bovengenoemde economische ontwikkelingen een rol: grootgrondbezit werd een wezenlijk kenmerk van het rurale landschap in Romeins Italië, met name in de vruchtbare kustvlaktes van Campanië en Latium, die een goede toegang hadden tot de schier onverzadigbare markt van de Romeinse metropool. De aard van de Romeinse markt verklaart ook de sterke nadruk op wijnbouw en, in mindere mate, olijfteelt: graan werd in grotere hoeveelheden ingevoerd vanuit Afrika, dus het had voor grondbezitters in Italië weinig zin om daarin te investeren – behoudens voor lokaal gebruik. Wijn en olijfolie – en zeker die van hogere kwaliteit – vonden echter gretig aftrek. Dit was nog sterker het geval in de keizertijd: in zekere zin maakte de Alexandrijnse graanvloot het mogelijk voor villa's in Italië om zich te specialiseren in de lucratievere takken van landbouw, en kunnen we de welvaart die de woonhuizen die bij deze villa's horen dus niet los zien van de politieke macht van Rome.

Referentie

M. Flohr (2020) 'Goed boeren in de schaduw van de metropool', *Satricum* 26.1, 3-5.